SGD
Sosyal Güvenlik Dergisi
Journal of Social Security

Derginin güncel sayısı ve arşivine aşağıdaki linkten ulaşabilirsiniz.
http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/sgd/tr

Türkiye'de Kadınların İşgücü Piyasasına Yönelik Tercihleri: Kayıt Dışı Sektör Özelinde Bir Analiz

Women's Preferences in Labour Market in Turkey: An Analysis with a Focus on Informal Sector

Geliş Tarihi/Received: 17.04.2018
Güncelleme Tarihi/Revised: 15.08.2018
Kabul Tarihi/Accepted: 07.12.2018

Sosyal Güvenlik Dergisi
Journal of Social Security
Cilt: 8 Sayı: 2 Yıl: 2018
Volume: 8 Issue: 2 Year: 2018
Sayfa Aralığı: 41-58
Pages: 41-58
DOI: 10.32331/sgd.492887

Selcen ÖZTÜRK*
Dilek BAŞAR**

ÖZ

Türkiye'de kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının oldukça düşük olduğu ve kayıt dışı ekonomide yoğun şekilde yer aldıkları bilinmektedir. Özellikle son yıllarda kayıt dışı ekonomi ile verilen mücadele sonucunda kayıt dışı istihdam oranlarında ciddi bir düşüş gözlenmektedir. Ancak Türkiye'de özellikle kadınların kayıt dışı sektördeki yerini detaylı şekilde inceleyen araştırmalar bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de kadınların kayıt dışı sektördeki yerinin ve tercihlerinin tespit edilmesidir. Bu amaçla TÜİK'ten elde edilen 2015 yılı Hanehalkı Bütçe Anketleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar hanehalkı ve bireysel sosyo-ekonomik faktörlerin kadınların çalışma ve kayıt dışı çalışma tercihleri üzerinde belirleyici olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kayıt dışı istihdam, kadın istihdamı, kadın emeği, lojistik regresyon

ABSTRACT

It is widely known that women's participation in labour force and employment are low and they are over-represented in the informal sector. The struggle with the informal economy, especially in recent years have resulted in a serious decline in informal employment rates. However, especially in Turkey there is a lack of literature of women's position in the informal economy. The aim of this study is to identify the position and preferences of women in informal sector in Turkey. For this purpose, 2015 Household Budget Surveys are used. The results indicate that household and individual socio-economic factors affect woman's preferences on employment and informal employment.

Keywords: Informal employment, women employment, women labour, logistic regression

Önerilen atıf şekli: Öztürk, S. & Başar, D. (2018). Türkiye'de Kadınların İşgücü Piyasasına Yönelik Tercihleri: Kayıt Dışı Sektör Özelinde Bir Analiz. *Sosyal Güvenlik Dergisi (Journal of Social Security)*. 8(2). 41-58

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisat Bölümü, İktisat Politikası Anabilim Dalı, selcen@hacettepe.edu.tr
** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisat Bölümü, dbasar@hacettepe.edu.tr

GİRİŞ

Toplumun en temel sorunlarından birisini genelde istihdam, özelde kadın istihdamı oluşturmaktadır. İstihdam oranları ve kadınların işgücüne katılım oranları ülkelerin kalkınma göstergelerinin başında gelmektedir. Kadın istihdamı konusunda gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı en büyük problemlerden birisi ise kayıt dışı istihdamdır. Kayıt dışı istihdam birçok kaynakta farklı tanımlanmakla birlikte genellikle belirli bir sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmadan çalışan kesim olarak ifade edilmektedir.

Enformel sektör kavramı ilk olarak 1972 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Bangasser (2000) 1970'li yılları enformel sektör kavramının "kuluçka yılları" olarak tanımlamaktadır. ILO enformel sektörün giriş kolaylığı, kayıt dışı çalışma, mevzuat dışında ve esnek çalışma, düşük ücret, niteliksiz emek yoğun olma gibi özelliklerle donatıldığını ileri sürmüş ve formel sektördeki kayıt dışında tutulan aktiviteleri de enformel olarak tanımlamıştır (Singer ve Jolly, 1972: 223). Enformel sektör kavramı ve tanımı 1980'li yıllarda tüm dünyaya yayılmış ve nihayet 1990'lı yıllarda tüm ülkeler tarafından resmi olarak tanınmıştır (Bassanger, 2000: 2 - 8). Gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkeler açısından önemli sorun teşkil eden enformel sektör ve kayıt dışı istihdam kavramları bakımından dünya genelinde önemli mesafeler kat edilse bile, günümüzde kayıt dışı istihdam hala önemini korumakta ve tüm ülkelerin ve ILO'nun halen gündeminin ilk sıralarında yer almaktadır.

Kadınlar dünya nüfusunun yarısını oluşturmalarına rağmen birçok alanda hak, fırsat ve olanaklardan erkeklerle eşit oranda yararlanamamaktadır. Kayıt dışı istihdama bakıldığında da bu durumdan en çok etkilenen dezavantajlı grubun kadınlar ve çocuklar olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede, bu çalışmanın amacı Türkiye'de kadın istihdamında kayıt dışı çalışmanın boyutlarını Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) elde edilen 2015 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi veri setiyle ampirik olarak ortaya koymaktır. Bu konuda Türkiye için bilgimiz dahilinde ampirik olarak bu çerçevede bir çalışma yapılmamış olmakla birlikte genel olarak çalışmalar kadınların işgücüne katılımının belirleyenleri ve çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığı üzerine odaklanmaktadır (Örneğin, bkz., Tansel, 1994; Dayıoğlu ve Kasnakoğlu, 1997; Dayıoğlu, 2000; Özer ve Biçerli, 2003). Mevcut literatürde doğrudan kayıt dışı istihdam olgusuna değinen çalışmalar bulunmaktadır ancak bu çalışmalar doğrudan kadın istihdamını incelememekte, ampirik bir araştırmaya dayanmamakta veya Türkiye genelini temsil eden bir veri seti kullanmamaktadır (Örneğin, bkz., Özar, 1996; Çakır, 2008; Önder, 2013).

Çalışma giriş ve sonuç bölümleri dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Türkiye'de kayıt dışı istihdam ve kadın emeğinin durumu incelenirken, ikinci bölümde ampirik analizde kullanılan veri ve yöntem sunulmaktadır. Üçüncü bölümde ise elde edilen sonuçlar tartışılmakta ve politika önerileri yapılmaktadır.

I- TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI İSTİHDAM

Dünyada önemli bir sorun teşkil eden kayıt dışı istihdamın, Türkiye'de azalan bir seyir izlemesine karşın hala önemli bir problem olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'de kayıt dışı istihdamın 1990 sonrasında % 50 düzeyine ulaştığı bilinmektedir. Tablo 1

kayıt dışı istihdam konusunda TÜİK'ten elde edilen verileri 2004 - 2017 yılları için özetlemektedir. Tablodan izlenebileceği gibi kadınlarda kayıt dışı istihdam oranı 2004 yılında % 67 iken bu oran 2017'de % 42.5'e düşmüştür. Kaydedilen bu gelişme her ne kadar önemli bir başarı gibi görülse de kadınların çalışma ve işgücüne katılım oranlarının hala OECD ortalamasının altında olduğu göz önüne alındığında kadınların önemli bir bölümünün kayıt dışı çalıştığı söylenebilir. Hanehalkı işgücü araştırmasının sonuçlarına göre 2015 yılında Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde işgücüne katılma oranı erkeklerde % 71.6 kadınlarda ise % 31.5 olmuştur (TÜİK, 2017). Kadınların işgücüne katılım oranı OECD ortalaması ise 2015 yılı için % 51.6'dır (OECD, 2017). ILO (2012) raporuna göre verisine ulaşılabilen 41 ülkeden 29'unda kayıt dışı istihdamda kadınların oranı erkeklere kıyasla daha yüksektir. Bu durum özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için karşımıza çıkmaktadır. Dezavantajlı grupların enformel sektörden formel sektöre geçişinin oldukça zor olduğu bilinmektedir. Söz konusu dezavantajlı gruplar eğitim düzeyi, cinsiyet, etnisite ve engellilik durumu gibi bireye özgü karakteristik özelliklere dayanmaktadır (OECD, 2012: 221). Dezavantajlı grupta yer alan bireylerin genellikle kayıt dışı istihdam edilmeyi tercih ettikleri bilinmektedir (Andersen ve Muriel, 2007: 11 - 28). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınların kültürel olarak "görünmeyen emek" şeklinde tanımlanan ev işlerinin temel yüklenicisi olmasının sonucu olarak, kayıt dışı çalışmayı tercih etme olasılığının yüksek olması beklenmektedir.

Tablo 1. *Kayıt Dışı İstihdam Oranının Zaman İçindeki Değişimi*

Yıllar	Toplam	Erkek	Kadın
2004	50,1	44,2	67,1
2005	46,7	42,4	64,9
2006	46,9	41,4	62,9
2007	45,4	40,1	60,7
2008	43,5	38,1	58,4
2009	43,8	38,3	58,3
2010	43,2	37,2	58,4
2011	42,0	35,6	57,7
2012	39,0	32,7	54,1
2013	36,7	30,3	52,0
2014	32,8	27,7	45,5
2015	32,4	27,2	44,6
2016	31,8	27,1	42,5
2017	32,5	28,1	42,5

Kaynak: TÜİK, İşgücü istatistikleri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı istihdam konusunda kadınların çifte dezavantajlı olduğunu söylemek mümkündür. Kadınların kayıt dışı ekonomide daha fazla temsil edilmesinin yanı sıra, kayıt dışı ekonomide yer alan kadınların erkeklere kıyasla sistematik olarak daha düşük ücret aldığı bilinmektedir (OECD, 2012). Bu çifte dezavantaj durumu kadının çalışma hayatından dışlanmasına yol açmaktadır (Çakır, 2008).

Özellikle son yıllarda kadın istihdamına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Onuncu kalkınma planında kadınların eğitime erişiminin ve eğitim düzeyinin ve işgücüne katılımlarının artırılmasının ülkenin topyekûn kalkınması açısından son derece faydalı olacağı vurgusu yapılmaktadır. Öte yandan kayıt dışı ekonomi ile mücadele öncelikli dönüşüm programları arasında yer almaktadır. Ayrıca "İşgücü Piyasasının Etkinleştirilmesi Programı" kapsamında kadınlarının işgücüne katılım ve istihdam oranlarının artırılması ve kayıt dışı çalışma oranlarının 2023 yılına kadar % 30 düzeyine düşürülmesi hedeflenmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Bu hedefler çerçevesinde 65. Hükümet programı aşağıdaki temel başlık ve tedbirlere yer vermiştir (Yıldırım, 2016):

- Kadına ilişkin yasal mevzuatın tüm paydaşların görüşü alınarak gözden geçirilmesi ve genişletilmesi.
- Kadın istihdamını artırmaya yönelik teşviklerin devam ve artışının sağlanması.
- Kadınların iş hayatına katılımının artırılması ve kolaylaştırılması amacıyla kadın girişimciliğin teşvik edilmesi.
- Çalışma hayatında cinsiyet temelli fırsat eşitliği bilincinin ve farkındalığının oluşturulması ve artırılmasına yönelik programlar tasarlanması.
- Bu amaçlarla uyumlu olarak çeşitli kurum ve bakanlıklar kapsamında kadın istihdamına yönelik proje ve programlar başlatılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:
  - "Dezavantajlı Kişilerin Sosyal Entegrasyonu ve İstihdam Edilebilirliğinin Artırılması Projesi", Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
  - "Özel düzenleme gerektiren gruplara yönelik" danışmanlık ve eğitim programları, İŞKUR
  - "Kadınlar için daha çok ve İyi İşler: Türkiye'de İnsana Yakışır İş için Kadınların Güçlendirilmesi" projesi, ILO Türkiye ve İŞKUR işbirliği
  - "Girişimcilik Destek Programı", KOSGEB
  - "Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi", Gümrük ve Ticaret Bakanlığı

Kadın istihdamına ve kayıt dışı ekonomiye verilen bu önem, kadınların kayıt dışı ekonomideki yerinin araştırılmasının önemini daha da artırmaktadır. Bu çalışmanın sonuçlarının politika yapıcılarına yol gösterici olması hedeflenmektedir.

A- Veri ve Yöntem

Bu çalışma kapsamında TÜİK'ten elde edilen 2015 yılı Hanehalkı Bütçe Anketleri mikro veri seti kullanılmıştır. Söz konusu veri seti fert, hane ve tüketim başlıkları altında detaylı veriler sunulmaktadır. Araştırmada yalnızca kadınlara ilişkin bilgiler kullanılmış ve iki farklı model tahmin edilmiştir. Birinci modelde bağımlı değişken kadınların sigortalı çalışma veya sigortasız çalışma durumlarını temsil eden seçim değişkenidir. İkinci modelde ise sigortalı çalışma, sigortasız çalışma ve çalışmama şeklinde çoklu seçim modeli kullanılarak tahmin yapılmıştır. Çalışma durumuna ilişkin kullanılan bağımlı değişkenler, ankette yer alan çalışma durumu ve sigortalılık durumu soruları birleştirerek elde edilmiştir. Tablo 2 birinci modelde kullanılan bağımlı değişkene, Tablo 3 ise ikinci modelde kullanılan bağımlı değişkene ilişkin istatistiki bilgileri özetlemektedir.

Tablo 2. *Bağımlı Değişken (Model 1 - Çalışan Kadınlar)*

	Sıklık	Yüzde	Birikimli Yüzde
Sigortasız Çalışıyor	3.410	7,71	7,71
Sigortalı Çalışıyor	40.795	92,29	100,00
Toplam	**44.205**	**100,00**	

Tablo 2'den görülebileceği üzere yalnızca çalışan kadınların yüzde 7.71'i sigortasız, büyük çoğunluğu olan yüzde 92.29'u ise sigortalı çalışmaktadır.

Tablo 3. *Bağımlı Değişken (Model2-Tüm Kadınlar)*

	Sıklık	Yüzde	Birikimli Yüzde
Sigortasız Çalışıyor	40.795	24,87	24,97
Sigortalı Çalışıyor	3.410	2,09	27,06
Çalışmıyor	119.179	72,94	100,00
Toplam	**163.384**	**100,00**	

Çalışma kapsamında kullanılan bağımsız değişkenler ise bireyin yaşı, yaşın karesi, hanehalkı reisinin cinsiyeti, hanehalkı tipi, bireyin eğitim durumu, hanehalkı gelir grubu, çalışan işin nitelik gerektirip gerektirmediği, çalışılan sektör, tam veya yarı zamanlı çalışma ve medeni durumdur. Bu değişkenlere ilişkin açıklamalar Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. *Bağımsız Değişkenler ve Açıklamaları*

Değişken Adı	Açıklama
Yaş	Bireyin bitirdiği yaş
Yaş2	Bireyin bitirdiği yaşın karesi
Eğitim durumu	1:Diploması yok (Referans Kategori) 2: İlkokul 3: Ortaokul 4: Lise 5: Üniversite (lisans veya ön lisans) 6: Lisansüstü (yüksek lisans veya doktora)
Medeni durumu	1: Evli Değil (Referans Kategori) 2: Evli
Gelir grubu	0: Yoksul 1:Yoksul değil
Hanehalkı sorumlusunun cinsiyeti	0: Erkek 1: Kadın
Hanehalkı tipi	1: Tek yaşayan birey (Referans Kategori) 2: Çocuksuz çift 3: Çekirdek aile 4: Geniş aile
Çalışılan işin özelliği	0: Nitelik gerektirmeyen işler 1: Nitelik gerektiren işler
Çalışılan işin zaman yapısı	0: Yarı zamanlı 1: Tam zamanlı
Çalışılan sektör	1: Tarım 2: Maden 3: İmalat 4: İnşaat 5: Ticaret 6: Ulaştırma 7: Hizmet 8: Finans 9: Diğer (Referans Kategori)

Yaş verisi ankette bireyin bitirdiği yaş olarak mevcuttur ve bu şekilde kullanılmıştır. Yaş değişkeninin karesi, değişkenin olası u-şekilli formunu göz önünde bulundurmak için eklenmiştir. Araştırma kapsamında 15 yaş üzerindeki bireylere ilişkin veriler kullanılmıştır. Tablo 5 yaş değişkenine ilişkin özet bilgileri sunmaktadır.

Tablo 5. *Yaş Değişkenine İlişkin Özet Bilgiler*

Yaş	Gözlem sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Tüm kadınlar	163.384	46,518	19,855	16	99
Çalışan kadınlar	44.205	39,402	14,471	16	85

Tablo 6. *Eğitim, Medeni Durum ve Aile Yapısına İlişkin Özet Bilgiler*

Tüm Kadınlar	Değişken	Sıklık	Yüzde	Birikimli yüzde
Eğitim	Diploması yok	36.950	22,62	22,62
	İlkokul	50.211	30,73	53,35
	Ortaokul	24.558	15,03	68,38
	Lise	24.798	15,18	83,56
	Ön lisans veya lisans	24.231	14,83	98,39
	Lisansüstü	2.636	1,61	100,00
Medeni durum	Evli	92.403	56,56	56,56
	Evli değil	70.981	43,44	100
Eşdeğer hanehalkına göre gelir durumu	Yoksul	25.523	15,62	15,62
	Yoksul değil	137.861	84,38	100
Hanehalkı tipi	Çekirdek aile	42.150	25,8	25,8
	Çocuksuz çift	78.169	47,84	73,64
	Tek yetişkinli aile	24.508	15	88,64
	Geniş aile	18.557	11,36	100,00
Hanehalkı sorumlusunun cinsiyeti	Erkek	132.321	80,99	80,88
	Kadın	31.063	19,01	100,00
Çalışan Kadınlar	**Değişken**	**Sıklık**	**Yüzde**	**Birikimli yüzde**
Eğitim	Diploması yok	5.399	12,21	12,21
	İlkokul	11.462	25,93	38,14
	Ortaokul	4.480	10,13	48,28
	Lise	6.648	15,04	63,32
	Ön lisans veya lisans	14.267	32,27	95,59
	Lisansüstü	1.949	4,41	100,00
Medeni durum	Evli	25.349	57,34	57,34
	Evli değil	18.856	42,66	100
Eşdeğer hanehalkına göre gelir durumu	Yoksul	5.036	11,39	11,39
	Yoksul değil	39.169	88,61	100
Hanehalkı tipi	Çekirdek aile	12.890	29,16	29,16
	Çocuksuz çift	21.799	49,31	78,47
	Tek yetişkinli aile	5.521	12,49	90,96
	Geniş aile	3.995	9,04	100,00
Hanehalkı sorumlusunun cinsiyeti	Erkek	36.384	82,31	82,31
	Kadın	7.821	17,69	100

Bireyin eğitim durumuna ilişkin değişken, ankette bireye yöneltilen "en son mezun olduğunuz okul" sorusunun yanıtı kullanılarak oluşturulmuştur. Soruya verilebilecek cevaplar; bir okul bitirmedi, ilkokul, genel ortaokul, mesleki veya teknik ortaokul, ilköğretim, genel lise, mesleki veya teknik lise, 2 veya 3 yıllık yüksekokul, 4 yıllık yüksekokul veya fakülte, 5 veya 6 yıllık fakülte, yüksek lisans ve doktora şeklindedir. Bu cevaplar Tablo 4'de özetlendiği şekilde birleştirilerek kullanılmıştır. 2015 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi'nde hanelerin ayni ve nakdi gelirlerine ilişkin birçok detaylı soru bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında doğrudan gelire ilişkin bir değer kullanılmaktansa hane halklarının içinde bulunduğu gelir grubu değerlendirilmiş ve hane halkları yoksul ve yoksul değil şeklinde gruplanmıştır. Bu gruplamayı yapabilmek için (Kılıç, 2012) takip edilerek; hanehalkı toplam harcaması OECD eşdeğer hanehalkı büyüklüğüne bölünmüş, elde edilen değerin ortancası hesaplanmıştır. Eşik değer olarak ise ortancanın %60'ı seçilmiştir. Ortanca değerin % 60'ının altında kalan hane halkları yoksul, diğer hane halkları ise yoksul değil olarak gruplandırılmıştır. Tablo 6 eğitim, medeni durum, hanehalkının gelir durumu, tipi ve hanehalkı sorumlusunun cinsiyeti değişkenlerine ilişkin bilgileri özetlemektedir.

2015 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi'nde Uluslararası Standart Meslek Sınıflamasına (ISCO 08) göre kodlanmış bireyin çalıştığı işteki mesleğe ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu kodlamaya göre bireyler, yöneticiler, profesyonel meslek mensupları, teknisyenler teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro işlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve hizmet satış elemanları, nitelikli tarım ormancılık ve su ürünleri çalışanları, sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar, tesis ve makine operatörleri ve montajcıları ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar olarak sınıflandırılmıştır. Tablo 7, çalışan kadınların meslek koduna ilişkin özet bilgileri sunmaktadır.

Tablo 7. *Meslek Sınıflamasına İlişkin Özet Bilgiler*

Meslek Sınıfları	**Sıklık**	**Yüzde**	**Birikimli yüzde**
Yöneticiler	1.368	3,09	3,09
Profesyonel meslek mensupları	8.676	19,63	22,72
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları	2.534	5,73	28,45
Büro hizmetleri	4.657	10,54	38,99
Hizmet ve satış elemanları	7.829	17,71	56,70
Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	9.468	21,42	78,12
Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	1.872	4,23	82,35
Tesis ve makine operatörleri ve montajcıları	1.190	2,69	85,04
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	6.611	14,96	100,00
Toplam	**44.205**	**100,00**	

Buna göre çalışan kadınların çoğunluğu (% 21,42) nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanıdır. İkinci sırada yer alan grup (% 19,63) -öğretmenlik mesleğini kapsayan- profesyonel meslek mensubudur. Bunu hizmet ve satış elemanları (% 17,71) ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışan kadınlar (% 14,96) takip etmektedir.

Tablo 7, Türkiye'de kadınların çalışmakta olduğu meslek gruplarını temsil açısından oldukça başarılıdır. Bilindiği üzere Türkiye'de kadınlara özgü meslekler bulunmaktadır. Kadınların çalışabildiği yerlerin başında tarım gelmektedir. Kadın mesleği olarak görülmeyen teknisyenlik, tesis ve makine operatörlüğü gibi işlerde kadınların oranları oldukça düşüktür. Bu durum Tablo 7'den izlenebilmektedir. Bu değişken analizde kullanılırken oldukça basitleştirilerek nitelik gerektiren işler ve nitelik gerektirmeyen işler şeklinde sınıflandırılarak kullanılmıştır.

Ankette çalışılan sektöre ilişkin muhtemel cevaplar NACE revizyon2'ye göre hazırlanmış ve Tablo 8'de özet istatistikleri sunulmuştur. Söz konusu sektör tanımı bu çalışma kapsamında; tarım, maden, imalat, inşaat, ticaret, ulaştırma, hizmet, finans ve diğer şeklinde birleştirilerek kullanılmıştır.

Tablo 8. *Çalışılan Sektöre İlişkin Özet Bilgiler*

Çalışılan Sektör	**Sıklık**	**Yüzde**	**Birikimli yüzde**
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	13.880	31,40	31,40
Madencilik ve taş ocakçılığı	99	0,22	31,62
İmalat	4.440	10,04	41,67
Elektrik, gaz buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	193	0,44	42,10
Su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	96	0,22	42,32
İnşaat	475	1,07	43,40
Toptan ve perakende ticaret	4.957	11,21	54,61
Ulaştırma ve depolama	717	1,62	56,23
Konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetleri	1.506	3,41	59,64
Bilgi ve iletişim	453	1,02	60,66
Finans ve sigorta faaliyetleri	1.319	2,98	63,65
Gayrimenkul faaliyetleri	299	0,68	64,32
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	1.352	3,06	67,38
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	1.065	2,41	69,79
Kamu yönetimi ve savunma	1.900	4,30	74,09
Eğitim	5.685	12,86	86,95
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetler	4.162	9,42	96,36
Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	113	0,26	96,62
Diğer hizmet faaliyetleri	636	1,44	98,06
Hane halklarının işveren olarak faaliyetleri	857	1,94	100,00
Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri	1	0	100,00
Toplam	**44.205**	**100,00**	

Çalışmada birinci modelde kullanılan bağımlı değişken ikili tercih modeli formundadır. Bu tip modellerde olumsuz cevap 0 ile olumlu cevapsa 1 ile kodlanır. Bu çalışmada

kadınların sigortalı çalışma tercihi 1 sigortasız yani kayıt dışı çalışma tercihi ise 0 ile kodlanmıştır.

$$y^{*}=x'\beta+e \tag{1}$$

Burada y* bağımlı değişkeni, β parametresi x'in olasılığına etki eden faktörlerin önemini ifade etmektedir. Kullanılan bağımsız değişkenler ise (x) bireyin sigortalı / kayıt dışı çalışma kararını etkileyebilecek faktörlerdir. Bu çalışma kapsamında söz konusu faktörler; bireyin yaşı, yaşın karesi, hanehalkı sorumlusunun cinsiyeti, hanehalkı tipi, bireyin eğitim durunu, hanehalkı gelir grubu, çalışan işin nitelik gerektirip gerektirmediği, çalışılan sektör, tam veya yarı zamanlı çalışma ve medeni durum olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında "logit" modeli kullanılmıştır (Hosmer ve Lemeshow, 2000).

Burada temel olarak modellenen husus bireylerin söz konusu tercihi yapma olasılığıdır.

$$\begin{aligned}\Pr ob(Y=1\,|\,\mathbf{x}) &= F(\mathbf{x},\boldsymbol{\beta})\\ \Pr ob(Y=0\,|\,\mathbf{x}) &= 1-F(\mathbf{x},\boldsymbol{\beta})\end{aligned} \tag{2}$$

Hata terimi için sabit varyans ve normal dağılım varsayımı yapıldığında e ~ N(0,1), probit yöntemiyle tahmin edilir.

$$=\int_{-\infty}^{x'\beta}\theta(t)dt=\phi(x'\beta) \tag{3}$$

Söz konusu tahmin logaritmik dönüşüm yöntemiyle üssel hale getirilip tahmin edilirse, logit yöntemi kullanılmış olur.

$$\Pr ob(Y=1\,|\,x)=\frac{e^{x'\beta}}{1+e^{x'\beta}}=\lambda(x'\beta) \tag{4}$$

İkinci modelde ise tercih sayısı üç olduğu ve bu tercih belirli bir sıra izlemediği için multinomial logit modeli tercih edilmiştir. Tercihlerin ikiden çok olduğu ve sıralanamadığı durumda mulinomial logit veya probit modelleri tercih edilmektedir.

Multinominal lojistik regresyon yöntemi lojistik regresyon yönteminin en az üç ve ya daha fazla değişken düzeyi ile genişletilmiş hali olarak tanımlanabilir. Bağımlı değişkenin, bu çalışmada olduğu gibi üç tercih sunduğu varsayımı altında Y = 0, 1, 2 olarak kodlanır. Multinomial lojistik regresyon modeli Y değişkeni için; Y=0 referans düzey olmak üzere Y = 1 ve Y = 2 için ayrı ayrı iki tane logit dönüşümü gerçekleştirmektedir (Hosmer ve Lemeshow, 2000). Multinomanal logit modeli parametreleri lojistik regresyon modelinde olduğu gibi en çok benzerlik yöntemi ile tahmin edilmekte ve elde edilen sonuçlar referans kategoriyle karşılaştırılmalı olarak yorumlanabilmektedir.

B- Bulgular

Çalışma kapsamında iki farklı model tahmin edilmiştir. Birinci modelde yalnızca çalışan kadınların sigortalı veya kayıt dışı çalışma tercihleri incelenmek üzere ikili tercih modeli lojistik regresyon kullanılarak tahmin edilmiştir. İkinci model ise tüm kadınlara ilişkin verileri kullanarak sigortalı çalışma, sigortasız çalışma ve çalışmama kararından oluşan

üçlü ve sıralanamayan bir tercih modeli kullanılarak multionomial lojistik regresyon kullanılarak tahmin edilmiştir.

Birinci modele veri ve yöntem kısmında özetlenen tüm bağımsız değişkenler kullanılmıştır. İkinci modelde kullanılan bağımsız değişkenler; yaş, yaşın karesi, hanehalkı sorumlusunun cinsiyeti, hanehalkı tipi, eğitim ve gelir grubu şeklindedir. Söz konusu modellere ilişkin sırasıyla logit ve multinomial logit tahmin sonuçları ve marjinal etkileri Tablo 9 ve Tablo 10'da sunulmaktadır.

Tablo 9. *Logit Modeli Tahmin Sonuçlar (Model 1)*

Değişkenler	**Katsayılar**	**Marjinal etkiler**
Yaş	0,0872*** (0,00982)	0,00240*** (0,000281)
$Yaş^2$	-0,000431*** (0,000106)	-1,19e-05*** (2,92e-06)
Kadın hanehalkı sorumlusu	-0,426*** (0,0924)	-0,0135*** (0,00339)
Çift	0,162 (0,111)	0,00447 (0,00306)
Çekirdek	-0,285*** (0,104)	-0,00831** (0,00323)
Geniş	-0,104 (0,109)	-0,00298 (0,00324)
İlkokul	0,309*** (0,0527)	0,00797*** (0,00133)
Ortaokul	0,895*** (0,0877)	0,0181*** (0,00145)
Lise	2,229*** (0,105)	0,0352*** (0,00174)
Ön/Lisans	3,059*** (0,126)	0,0719*** (0,00343)
Lisansüstü	-	-
Yoksul	-1,273*** (0,0446)	-0,0576*** (0,00380)
Nitelik	-0,0777 (0,0477)	-0,00209* (0,00125)
Yarı zamanlı çalışma	-0,136*** (0,0451)	-0,00360*** (0,00116)
Tarım	-2,229*** (0,158)	-0,101*** (0,0101)
Maden	-	-
İmalat	-1,085*** (0,168)	-0,0461*** (0,00975)
İnşaat	-3,504*** (0,203)	-0,455*** (0,0458)
Ticaret	-1,195*** (0,172)	-0,0526*** (0,0106)
Ulaştırma	1,209 (1,013)	0,0201** (0,00899)
Hizmet	-1,674*** (0,159)	-0,0836*** (0,0117)
Finans	-1,616*** (0,256)	-0,0958*** (0,0259)
Evli	-0,271*** (0,0748)	-0,00732*** (0,00201)
Sabit	1,189*** (0,291)	
Gözlem	42.203	42.203

Parantez içindeki değerler standart hatalardır

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Tablo 9 ikili tercih modeline ilişkin lojistik regresyon tahmin sonuçlarını özetlemektedir. $X^2 = 5932{,}78$, McFadden düzeltilmiş pseudo $R^2 = 0.249$ ve p değeri = $0{,}000 < \alpha = 0{,}05$ olduğundan tahmin edilen modelin anlamlı olduğu söylemek mümkündür Lisansüstü diplomaya sahip ve maden sektöründe çalışan bireylerin sayısının oldukça az olması nedeniyle tahmin yapılırken bu iki değişken ihmal edilmiştir. Kullanılan bağımsız değişkenlerin çoğu istatistiksel olarak anlamlıdır ve beklenen işaretlere sahiptir. Yaş ve sigortalı çalışma durumu arasında pozitif bir ilişki varken yaşın karesi değişkenin işaretinin negatif olması, ters u şeklinde bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

Hanehalkı sorumlusunun kadın olması durumunda sigortalı çalışma olasılığı azalmaktadır. Bu sonuç, hanehalkının ekonomik olarak kadına bağımlı olması halinde kadınların sigortasız çalışma tercihlerinin baskın hale geldiğine işaret etmektedir.

Tek yetişkinli hane tipiyle kıyaslandığında çekirdek aile yapısına sahip hanelerde yaşayan kadınların sigortalı işte çalışma olasılıklarının daha düşük olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum kadınların bakmakla yükümlü oldukları çocukları olması durumunda, sigortalı çalışmadan feragat etme olasılıklarının arttığına işaret etmektedir. Çocuksuz çift ve geniş aile değişkenleri ise istatistiksel açıdan anlamsızdır.

Eğitim ve sigortalı çalışma olasılığı arasında beklenildiği gibi güçlü ve pozitif bir ilişki vardır. Diploması olmayan kadınlarla karşılaştırıldığında herhangi bir diplomaya sahip kadınların sigortalı işte çalışma olasılıkları pozitif yönde değişmektedir. Bu ilişki eğitim düzeyi arttıkça kuvvetlenmektedir.

Hanehalkının sosyo - ekonomik statüsünü analize dâhil etmek için kullanılan yoksul değişkeni negatif ve anlamlıdır. Bu durum kadınların yoksul hanelere mensup olması durumunda sigortasız çalışma olasılıklarının artması şeklinde yorumlanmaktadır ve ilişkinin yönü beklentilerle uyumludur. Yoksul hanehalkına mensup kadınların sigortasız çalışma olasılığı daha fazladır. Yapılan işin niteliğine ilişkin bilgi vermesi açısından kullanılan değişken ise istatistiksel olarak anlamsızdır. Medeni durum değişkeni incelendiğinde evli kadınların sigortasız çalışma olasılığının daha düşük olduğu görülmektedir.

Çalışma zamanı dikkate alındığında, yarı zamanlı çalışma ile sigortalı çalışma arasında negatif bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun Türkiye'de yarı zamanlı çalışma şansının fazla olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu nedenle yarı zamanlı çalışmak isteyen kadınların sigortalı çalışmadan feragat etmesi gerekmektedir. Bu nedenle yarı zamanlı çalışan kadınların sigortalı çalışma olasılıkları tam zamanlı çalışan kadınlara oranla daha düşüktür.

Çalışılan sektör incelendiğinde ise kayıt dışı çalışma ve sektörler arasında büyük bir farklılık göze çarpmamaktadır. Referans kategori olan diğer sektörü ile karşılaştırıldığında tüm diğer sektörlerde kayıt dışı çalışma olasılığı daha düşüktür. Sektörel anlamda daha detaylı yorum yapılabilmesi marjinal etkilerin incelenmesiyle mümkün olacaktır.

Marjinal etkilerin incelenmesi, kayıt dışı çalışma olasılığı üzerinde en büyük etkiye sahip olan değişkenin veya değişken grubunun analiz edilebilmesi açısından önemlidir. Kadınların sigortalı/kayıt dışı çalışma kararı üzerinde en büyük etkiye sahip değişken

grubu eğitimdir. Kadınların eğitim düzeyi arttıkça sigortalı çalışma olasılıkları artmaktadır. Eğitim değişken grubu arasında en yüksek marjinal etki ön/lisans değişkenindedir. Bu durum eğitimin önemli olduğu ve eğitim düzeyi arttıkça sigortalı çalışma tercihinin artacağı şeklinde yorumlanmaktadır.

Sektör değişken grubunun marjinal etkileri de oldukça kuvvetlidir. Sektör karşılaştırması yapıldığında kayıt dışı çalışma olasılığının en düşük olduğu sektör inşaat sektörüdür. İnşaat sektörünü finans ve hizmet sektörleri takip etmektedir. Bahsi geçen sektörler nitelikli işgücü talep ettiğinden bu değişkenlere ilişkin marjinal etkiler eğitimin arkasından, ikinci sırada gelecek şekilde yorumlanmıştır.

Yoksul değişkeni ise marjinal etkiler incelendiğinde üçüncü sırada yer almaktadır. Bu durum ekonomik olarak dezavantajlı grupta yer alan kadınların sigortalı çalışma olasılıklarının da daha düşük olduğunu göstermektedir. Böylesi bir ilişki dezavantajlı kesimde yer alan kadınlar için bir kısır döngüye işaret etmekte ve zincirin kırılmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bu grupta yer alan kadınlar politika yapıcıların öncelikli hedefleri arasında yer almalıdır.

Tablo 10, yalnızca çalışan değil tüm kadınların modele dâhil edildiği ve tercihlerin sigortalı çalışma, sigortasız çalışma ve çalışmama şeklinde sırasız üç tercihten oluştuğu modele ilişkin multinomial lojistik regresyon tahmin sonuçlarını sunmaktadır.

İkinci modele ilişkin bağımlı değişken üç kategoriden oluşmaktadır. Söz konusu bağımlı değişkene ilişkin özet istatistikler veri ve yöntem kısmında Tablo 3'de sunulmuştur. Buna göre üçlü bir tercih yapısı ve sigortalı çalışma, kayıt dışı çalışma ve çalışmama seçenekleri söz konusudur. Referans kategori olarak kayıt dışı çalışma kategorisi tercih edilmiştir. Bu durumda kadınların kayıt dışı çalışma seçeneği ile kıyaslanan tercihleri yorumlanabilecektir.

Tablo 10 multinomial lojistik regresyon yöntemi ile tahmin edilen söz konusu modele ilişkin sonuçları sunmaktadır. İlk olarak multinominal lojistik regresyon modelinin geçerliliği olabilirlik oran istatistiği ile incelendiğinde X^2 = 38874,44 McFadden düzeltilmiş pseudo $R^2 = 0.181$ ve p değeri = 0,000 < α = 0,05 olduğundan modelin anlamlı olduğu söylemek mümkündür. Multi;nominal lojistik regresyon analizinde katsayılarına ilişkin koşullu olasılık değerlerinin (K.O.D) elde edilmesi mümkündür ve bu değerler olasılıkları yorumlamada büyük kolaylık sağlamaktadır. Katsayılar ilişkinin yönü ile ilgili bilgi verirken, koşullu olasılık değerleri ilgili kategoriyi tercih etme olasılığının karşılaştırılmasında kullanılmaktadır.

Tablo 10'da sunulan katsayılar ve anlamlılıkları incelendiğinde, çoğu değişkenin istatistiksel olarak anlamlı ve beklenen işarete sahip olduğunu söylemek mümkündür. Sigortasız çalışma tercihi ile karşılaştırıldığında yaş ve sigortalı çalışma arasında pozitif, çalışmama arasında negatif bir ilişki bulunduğu gözlenmektedir. Yani kadınların yaşı arttıkça sigortasız çalışmaktansa sigortalı çalışmayı, çalışmamaktansa sigortasız çalışmayı tercih etme olasılıkları artmaktadır. Yaşın karesi değişkeninin işaretinin her iki durumda da tersine dönmesi, u şekilli bir ilişkiye işaret etmektedir.

Tablo 10. *Multinomial Logit Modeli Tahmin Sonuçları (Model 2)*

Durum	Değişkenler	Katsayılar	K.O.D
Sigortalı Çalışıyor	Yaş	0,0963*** (0,00824)	1,1011*** (0,00907)
	$Yaş^2$	-0,000835*** (9,33e-05)	0,9991*** (9,33e-05)
	Kadın hanehalkı sorumlusu	0,293*** (0,0789)	1,3401*** (0,1057)
	Çift	0,399*** (0,0978)	1,4902*** (0,1456)
	Çekirdek	0,231** (0,0925)	1,2597** (0,1164)
	Geniş	0,0986 (0,0955)	1,1036 (0,1053)
	İlkokul	0,105** (0,0494)	1,1109** (0,0549)
	Ortaokul	0,381*** (0,0698)	1,4636*** (0,1021)
	Lise	1,879*** (0,0891)	6,5500*** (0,58388)
	Ön/Lisans	2,998*** (0,106)	20,0390*** (2,1283)
	Yüksek Lisans	-	-
	Yoksul	-1,540*** (0,0417)	0,2142*** (0,0089)
	Evli	-0,289*** (0,0622)	0,7492*** (0,0466)
Çalışmıyor	Yaş	-0,118*** (0,00789)	0,8891*** (0,007)
	$Yaş^2$	0,00197*** (8,92e-05)	1,0019*** (0,0000)
	Kadın hanehalkı sorumlusu	0,268*** (0,0766)	1,3069*** (0,1001)
	Çift	0,0491 (0,0948)	1,0503 (0,0995)
	Çekirdek	0,299*** (0,0896)	1,3482*** (0,1208)
	Geniş	0,161* (0,0922)	1,1748* (0,1082)
	İlkokul	0,224*** (0,0470)	1,2516*** (0,0588)
	Ortaokul	0,766*** (0,0664)	2,152*** (0,1429)
	Lise	1,896*** (0,0873)	6,6586*** (0,5814)
	Ön/Lisans	1,830*** (0,105)	6,2320*** (0,6563)
	Yüksek Lisans	-	-
	Yoksul	-1,316*** (0,0384)	0,2681*** (0,0102)
	Evli	-0,114* (0,0598)	0,8925* (0,0533)

Parantez içindeki değerler standart hatalardır
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Hanehalkı sorumlusunun kadın olması her iki kategori için pozitif işarete sahiptir. Hanehalkı sorumlusunun kadın olduğu durumlarda kadınlar sigortasız çalışmaktansa sigortalı çalışmayı veya hiç çalışmamayı tercih etmektedir. Yani hanehalkı sorumlusunun kadın olması durumunda, üç tercihli model incelendiğinde kadınların kayıt dışı çalışma olasılığı en düşüktür.

Hanehalkı tipi incelendiğinde tek yetişkinli aileye kıyasla çocuksuz çift veya çekirdek aile hanehalkı tipine mensup kadınların sigortalı çalışmayı tercih etme olasılığı artmaktadır. Buna karşın çocuklu kadınların ve geniş aileye mensup kadınların çalışmamayı tercih etme olasılıkları da artmaktadır. Bu durum, kadınların bakmakla yükümlü olduğu çocuk/yaşlı/hasta vb. bireyler olması durumunda kadınların çalışmama olasılığının arttığını göstermektedir.

Eğitim değişken grubu incelendiğinde, beklendiği şekilde eğitim düzeyi arttıkça kadınların sigortalı çalışmayı tercih ettikleri gözlenmektedir. Ancak sigortasız çalışma ve çalışmama seçenekleri karşılaştırıldığında, eğitim düzeyi ile çalışmama seçeneği arasında da pozitif bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum eğitimli kadınların sigortasız çalışmaktansa hiç çalışmamayı tercih ettikleri şeklinde yorumlanabilir.

Yoksul gelir grubuna mensup kadınlar ise sigortasız çalışmayı hem çalışmamaya hem de sigortalı çalışmaya tercih etmektedir. Bu durum ilk modelde karşımıza çıkan dezavantajlı grupta yer alan kadınların içinde bulunduğu kısır döngünün geçerliliğini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Kadınların medeni durumları incelendiğinde ise evli kadınların sigortasız çalışma olasılığının evli olmayan kadınlara göre daha düşük olduğu, benzer şekilde çalışmamaktansa sigortasız çalışmayı tercih etme olasılıklarının da daha düşük olduğu gözlenmiştir.

Koşullu olasılık değerlerinin incelenmesi, yukarıda bahsedildiği üzere, marjinal etkilere benzer şekilde bir karşılaştırma yapma şansı vermektedir. Buna göre yine en büyük etkinin eğitim grubu değişkenlerinden kaynaklandığı görülmektedir. Lise mezunu kadınların sigortalı çalışmayı tercih etme olasılığı, diploması olmayan kadınlara kıyasla yaklaşık 7 kat daha fazladır. Üniversite mezunu kadınlarda ise bu oran 20 kata çıkmaktadır. Bu sonuçlar sigortalı çalışma tercihinin eğitim ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Sigortasız çalışma ve çalışmama tercihleri karşılaştırıldığında ise kadınların eğitimi arttıkça sigortasız çalışmaktansa çalışmamayı tercih ettiği gözlemlenmektedir ancak bu oranlar sigortalı çalışma tercihi ile karşılaştırıldığında daha küçüktür. Buradan yola çıkarak kadınların eğitim düzeyi arttıkça tercihlerinin sigortalı çalışma, çalışmama ve sigortasız çalışma şeklinde sıralandığını söylemek mümkündür.

Yoksul hanelerde yer alan kadınların ise sigortasız çalışmayı diğer seçeneklere tercih ettikleri gözlemlenmektedir. Buna göre yoksul kadınların kayıt dışı çalışmayı sigortalı çalışmaya tercih etme olasılığı 0,21 kat, çalışmamaya tercih etme olasılığı ise 0,26 kat daha fazladır.

Kadınların medeni durumu incelendiğinde, evli kadınların evli olmayan kadınlara göre sigortasız çalışmayı tercih etme olasılıklarının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

Koşullu olasılık değerleri kendi içinde karşılaştırıldığında, bu modelde de en önemli değişkenin eğitim olduğu açıkça gözlenmektedir. Eğitim değişkenini hanehalkı tipi, hanehalkı sorumlusunun cinsiyeti ve medeni durum takip etmektedir.

Model 1 ve Model 2'ye ilişkin sonuçların genel anlamda örtüştüğünü söylemek mümkündür. Seçenek sayısı çalışmamayı dâhil ederek çoğaltıldığında eğitimin önemi daha fazla vurgulanmaktadır. Her iki modelde de yoksul kadınların sigortasız çalışmayı tercih ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmama seçeneği modele eklendiğinde çocuklu kadınların ve geniş ailede yaşayan kadınların çalışmamayı tercih ettiği gözlemlenmiş ve kadınların evdeki "görünmeyen emek" arzının temel kaynağı olduğu böylece kanıtlanmıştır.

C- Tartışma

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de kadın istihdamında kayıt dışı çalışmanın boyutlarını Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'den elde edilen 2015 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi veri setiyle ampirik olarak ortaya koymaktır. Elde edilen en önemli bulgulardan biri eğitimle kayıt dışı çalışma arasındaki ilişkidir. Buna göre, eğitim düzeyi arttıkça kadınlar sigortalı çalışmayı çalışmamaya ve çalışmamayı sigortasız çalışmaya tercih etmektedirler. Özellikle kentsel bölgelerde eğitim düzeyi arttıkça istihdama katılım oranlarının arttığı gözlenmekte ve kadınların formel işlerde çalışma olasılıkları artmaktadır (Dedeoğlu, 2009). Bu sonuç beklenen bir sonuç olmakla birlikte, eğitimin kadın istihdamındaki öneminin altını çizen bir unsur olduğunu söylemek de mümkündür. Genel olarak eğitim düzeyi düşük bireylerin ve özelde kadınların emek piyasalarına uyum süreçleri zaman almakta ve işsiz kalınan süre içerisinde gelir sağlayabileceği, sermaye ve vasıf gerektirmeyen basit ve sigortasız çalışma biçimlerini tercih ettikleri görülmektedir (Güloğlu, 2005). Bu çerçevede, eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması, zorunlu eğitim düzeyinin daha yukarıya çekilmesi, kadınlar için eğitim olanaklarının arttırılması kadınların kayıt dışı sektörlerde çalışma olasılığını azaltacak önemlerin ve politikaların başında gelmektedir.

Elde edilen bir diğer önemli bulgu ise, çekirdek aile tipi bir hanehalkı tipinde yaşayan kadınların sigortalı çalışma olasılıklarının tek yetişkinli hane tipine göre daha düşük olmasıdır. Multinomial lojistik sonuçları da paralel olarak çocuklu kadınların ve geniş aileye mensup kadınların çalışmamayı tercih etme olasılıklarının arttığına işaret etmektedir. Bu çerçevede, kadınları kayıt dışı istihdama yönelten en önemli nedenlerden birinin çocuklu kadınların çocuklarını bırakabilecekleri bir yakınlarının veya kreş gibi olanaklarının olmayışı veya pahalı olmasıdır. Bu durum kadınları tamamen emek piyasalarının dışına itebileceği gibi evde yapılarak para kazanılabilecek işlere de yöneltebilmektedir. Ancak bu durumun da çevre ve istihdam koşullarına bağlı olduğunu söylemek mümkündür (Özer ve Biçerli, 2003). Kadınların sigortalı iş yaşamına katılımlarını arttırabilecek faktörlerin başında ise bu bulgular ışığında ücretsiz veya sübvanse edilmiş kreş olanakları gibi çocuk bakım imkânlarının genişletilmesi gelmektedir. Kadın istihdamı eylem planında yer alan unsurlara bakıldığında yaygın eğitim kurslarına katılan kadınların çocuklarına yönelik çocuk bakım oyun odalarının yaygınlaştırılması hedefi bulunduğu görülmektedir (Kadın İstihdamı Eylem Planı, 2016). Bunun çalışan kadınların çocukları için kreş imkânlarının arttırılması hedefine doğru genişletilmesi hem kadınların işgücüne katılımını arttıracak hem de enformel sektörde

veya evde parça başı iş yapma sınırlamasını kaldıracaktır.

Diğer yandan elde edilen sonuçlara göre yoksulluk ve kadın istihdam biçimleri arasında da güçlü bir ilişki göze çarpmaktadır. Özellikle son dönemde "yoksulluğun kadınlaşması" ifadesi kendine güçlü bir yer edinmiştir. Bu kavram ilk defa Birleşik Devletlerde çocuğuna yalnız bakmak zorunda olan kadınların daha yoksul olduğuna ilişkin yapılan ampirik çalışmaların neticesinde ortaya çıkmıştır (Şener, 2009). Bu çalışmada elde edilen bulgular da bu durumla paralellik göstermektedir. Hanehalkı sorumlusunun kadın olduğu durumlarda kadınların kayıt dışı çalışma olasılıkları artmaktadır sonucuna ulaşılmıştır.

Genel olarak, kadın yoksulluğunun iki önemli özelliği vardır. İlki kadınların işgücü piyasalarındaki dezavantajlı konumlarıdır. İşgücüne katılım oranlarının düşük olması, kadınlar işgücüne katılsa bile ücret açısından düşük ücretli işlerde istihdam edilmeleri ve belki de en önemlisi kayıt dışı sektörlerde istihdam edilme en önemli sorunlardandır. Bir diğer önemli özellik ise kadınların eğitim olanaklarından yeterince yararlanamamalarıdır (Şener, 2009). Bu iki olgu birleştiğinde kadınların yoksulluğu daha derin ve bir döngü halinde yaşadıklarını söylemek mümkündür. Şöyle ki, kadınlar yoksul oldukça çocuklarına ve evine bakmak için enformel sektörde çalışmaya razı olmakta ve diğer yandan, enformel sektörde çalıştıkça yoksul olmaya devam etmektedirler. Bu döngüyü veya çift yönlü ilişkiyi analiz etmek için elimizdeki veriler yeterli değildir. Ancak, eğitim fırsatlarının özellikle kadınlar için arttırılmasının bu döngüden çıkabilmek için bir çözüm yolu olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın sonuçları özellikle marjinal etkiler bağlamında en önemli değişkenin eğitim değişkeni olduğunu göstermiştir. Bu sonuçla paralel olarak eğitim düzeyinin arttırılması, özellikle küçük yaşlardan itibaren kız çocuklarının eğitiminin önündeki engellerin kaldırılması, kadınlar arasında kayıt dışı istihdamı azaltmak için önemli bir adım olacaktır.

SONUÇ

Gerek dünyada gerekse Türkiye'de önemli bir problem olan kadınların kayıt dışı istihdamı problemi bu çalışmada çeşitli yönleriyle ele alınmış ve ampirik analiz sonucunda elde edilen bulgular çözüm önerileriyle tartışılmıştır. Bu çalışma mevcut literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Bunların başında, çalışmanın 2015 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi verilerini kullanarak bir ampirik analiz yapmış olması gelmektedir. Politika önerileri bu analiz neticesinde elde edilen bulgulara dayalı olarak yapılmıştır. Diğer katkılar arasında, yakın bir dönemi ele alması, doğrudan kayıt dışı istihdama odaklanması, tüm Türkiye'yi temsil eden bir veri seti kullanılmış olmasıdır. Çalışmanın kısıtları arasında en önemlisi ise Türkiye'de işgücü anketleri veya bütçe anketlerinin panel veri özelliği taşımamasıdır. Bu nedenle aynı hane halkları veya bireylerin zaman içindeki davranışları veya özellikleri takip edilememektedir. Panel veri özelliğine sahip bir veri seti kullanılması özellikle kadınların kayıtlı istihdamdan kayıt dışı istihdama (veya tersi) geçişleri konusunda bilgi vermesinin yanı sıra demografik ve değişen sosyo-ekonomik özelliklerinin istihdam kararlarıyla ilişkisinin ortaya konmasına yardımcı olabilmektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular ışığında kadınlar arasında kayıt dışı istihdamın önüne geçilmesinin en önemli yolunun eğitim düzeyinin artması olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun dışında yoksulluk, hanehalkı tipi, medeni durum, hane sorumlusunun kadın

olması gibi faktörlerin de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede, genel olarak kadınların iş yaşamına aktif ve kayıtlı olarak katılmasını arttıracak faktörler arasında yukarda sayılanların dışında, kadınları koruyucu ve destekleyici yasaların artması, yoksulluğu azaltacak önlemler ve uygulamalar, toplumsal cinsiyet bakış açısının genişletilmesi, işgücü piyasasının özellikle kadınlara ihtiyaç duyulan alanlarda meslek, eğitim ve vasıflar göz önüne alınarak analizlerin yapılması sayılabilir.

Kaynakça

Andersen, L. E., ve Muriel, B. (2007). *Informality and Productivity in Bolivia: A Gender Differentiated Empirical Analysis* (No 07/2007). Institute for Advanced Development Studies.

Bangasser, P. E. (2000). *The ILO and the Informal Sector: An Institutional History*. Geneva: ILO.

Çakır, Ö. (2008). Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (31). 25 - 47.

Dayioğlu, M. (2000). *Labor Force Participation of Women in Turkey. Gender and Identity Construction: Women of Central Asia the Caucaus and Turkey*. Acar, F. ve Ayata, G.A. (Ed.). Leiden, Brill.

Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim*. 86. 139 - 170.

ILO (2012). *Statistical Update on Employment in the Informal Economy*. ILO Department of Statistics. Geneva.

ILO (2016). Kadın İstihdamı Eylem Planı. [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_484715.pdf.]. (Erişim: 15.01.2018).

Kasnakoğlu, Z. ve Dayıoğlu, M. (1997). Kentsel Kesimde Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılımları ve Kazanç Farklılıkları (Women's Labor Force Participation and Earnings Differentials between Genders in Turkey). *METU Studies in Economic Development*. 24(3). 1997.

Kılıç, D. (2012). *Empirical Analysis of Health and Educational Attainment in Turkey* (Doctoral dissertation, University of Sheffield).

OECD (2012). Closing the Gender Gap: Act Now, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/9789264179370-en

OECD (2017). OECD Statistics Database. [https://stats.oecd.org/]. (Erişim: 09.01.2018).

Önder, N. (2013). Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü. *Çalışma Dünyası Dergisi*. 1(1).

Özar, S. (1996). Kentsel Kayıtdışı Kesimde İstihdam Sorununa Yaklaşımlar. Perspectives on Problems of Employment in the Informal Urban Economy]. *METU Studies in Development*. 23(4).

Özer, M. ve Biçerli, K. (2003). Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 2003 - 2004. 55 - 86.

Şener, Ü. (2009). *Kadın Yoksulluğu. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı - Değerlendirme Notu.* (TEPAV).

Singer, H. ve Jolly, R. (1972). Employment, Incomes and Equality: A Strategy for Increasing Productive Employment in Kenya. Geneva: ILO.

Tansel, A. (1994). Wage Employment. Earnings and Returns to Schooling for Men and Women in Turkey. *Economics of Education Review.* 13(4). 305-320.

Tuncay, G. (2005). The Reality of Informal Employment in Turkey. *International Programs Visiting Fellow Working Papers*. Cornell University.

TÜİK (2017). İstatistiklerle Kadın. [http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27594.]. (Erişim: 06.03.2018).

Yıldırım B. (2016). [file:///C:/Users/User/Downloads/65._H%C3%BCk%C3%BCmet_Program%C4%B1_kapakl%C4%B1.pdf.]. (Erişim: 05.01.2018).